

Андрій ПАНІВ

ШАБЛЯ З КЛИНКОМ ТИПУ «ШЕМШИР» З КОЛЕКЦІЇ ЛЬВІВСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ

Анотація

УДК 903.22.069; 929.624.8

У статті подається загальна характеристика шабелі типу шемшир, та історія їх формування. Основну увагу автор приділяє дослідженню зразка, що зберігається у колекції Львівського історичного музею. Окрім високоякісного булатного клинка, шабля має цікаву особливість – у голівці руків'я розміщена інталія з вирізьбленим польським родинним гербом «Побуг».

Ключові слова: шемшир, Побуг, шабля, інталія, Львівський історичний музей.

ШАБЛЯ С КЛИНКОМ ТИПА «ШЕМШИР» ИЗ КОЛЛЕКЦИИ ЛЬВОВСКОГО ИСТОРИЧЕСКОГО МУЗЕЯ

Аннотация

УДК 903.22.069; 929.624.8

В статье приводится общая характеристика сабель типа «шамшир», рассмотрена история их возникновения. Основное внимание автор уделяет изучению образца, который хранится в коллекции Львовского исторического музея. Кроме высококачественного булатного клинка, сабля имеет интересную особенность – в головке рукояти размещена инталия с резным польским родовым гербом «Побуг».

Ключевые слова: шамшир, Побуг, сабля, инталия, Львовский исторический музей.

SABER WITH BLADE OF THE «SHAMSHIR» TYPE IN COLLECTION OF THE LVIV HISTORICAL MUSEUM

Abstract

UDC 903.22.069; 929.624.8

In his article Mr. Andrii Paniv studies the sabers of shamshir type and history of their appearance. The main attention is paid to the research of the sample stored in the collection of the Lviv Historical Museum. In addition to high quality bulat blade, saber has another interesting feature – the pommel cup, made much later than blade itself, is decorated with carnelian Intaglio with carved Polish family crest «Pobug».

Keywords: Shamshir, Pobug, saber, Intaglio, Lviv Historical Museum.

Історія такого виду холодної зброї як шабля, її поява, розвиток, особливості (чи то територіальні, чи технічні), а згодом – її зникнення з арсеналу військ, заміна її на наступний вид завжди викликала і продовжує викликати жвавий інтерес як з боку дослідників, так і читачів.

В історії України ця зброя займає особливе місце, як символ козацтва, товариства, що виборює і відстоює кращу долю, символ сильної духом і тілом людини.

Неодноразово висвітлювалися частини цієї теми і в спеціальній науковій лі-

тературі, і на сторінках науково-популярних видань. І знову, вкотре, і не в останнє ми звертаємо увагу на шаблю, точніше на той її тип, який називається «шамшир»

Шемшир, шамшир, шамшер, самшир – все це варіанти написання слова, що так поетично і «по-східному» звучить для нашого вуха, і на думку одразу приходять інші східні екзотичні словеса, щось на зразок «емір» чи «візир», «кашемір» чи «рахат-лукум»...

В іранській (перській) мові слово «шамшир» означає «шабля», в широчині

Рис. 1. Шабля «шемшир» у колекції ЛІМ, інв. № 3-341.

кому розумінні цього зброярського терміну.

У зброезнавчій же дисципліні «шемшир» – це один з найбільш відомих, характерних і самотніх типів східної шаблі, батьківщиною якої є Іран (або Персія – давня назва цієї країни).

Якщо власне шабля, як холодна, колюче-ріжуче-рубача зброя з вигнутим клинком і одним лезом на вигнутій його стороні, з'являється приблизно в сьомому столітті, то шемшир в основній «установній» своїй формі з'являється через майже десять століть, і стає на свій час основним типом шаблі індо-іранського регіону, поширеним від Марокко до Пакистану. В Азії, зокрема в Туркменістані, шаблі шемшир використовувалися на протязі цілого ХІХ століття Туркменським кінним дивізіоном, в якому він був прийнятий на озброєння офіційно, тільки під назвою шашка.

Значна частина клинків шемширів виготовлялась з легендарної булатної сталі різного гатунку, або з не менш відомої дамаської сталі. Їх довжина могла коливатись від 67 см – і до одного метру (інколи – до 120 см). Але, як правило, середня довжина становить близько 80 см.

Вага шемширів коливається від 500 грам і в деяких екземплярах може сягати одного кілограму і більше. Та все ж вага близько 500 грам є середньою і найбільш поширеною.

Іранські (перські) шабельні клинки (зокрема шемширів) у переважній своїй більшості не мають ані долів, ані ребер, і тому характерні своїми простими і дещо «плоскими» поверхнями. Якщо порівнювати клинки шемширів з іншими типами шабель (кілідж, карабеля) то, як правило, вони відносно вузькі і в той же час достатньо грубі. Написи на них

можуть бути як арабською, так і фарсі, і, здебільшого, містять релігійні вислови, ім'я майстра, власника чи правителя і дату. Разом з тим, потрібно відмітити, що оздоблення самого клинка шемширу є досить лаконічним, інколи воно відсутнє зовсім, відтак часто зустрічаються варіанти з «чистим» клинком.

Однією з основних і найбільш характерною ознакою клинка шемширу є його кривизна. Вона розпочинається плавно, майже від п'яти клинка, і дуже різко зростає на відстані 1/3 довжини від вістря. Таку характерну для цієї шаблі форму клинка часто називають «лев'ячий хвіст». Задля справедливості треба відмітити, що зустрічаються клинки і з незначною кривизною. Діапазон кривизни може починатись від 4 см, інколи сягаючи аж 30 см. При таких параметрах клинка можна стверджувати, що ця зброя є більше пристосована під чисто

рубальні відтяжні удари, для яких така значна кривизна підходить, очевидно, якнайкраще.

Вістря клинка шемширу використовувалось для нанесення колючого удару значно рідше, а в деяких екземплярах, на перший погляд, використання вістря взагалі видається неможливим, завдяки все тій самій значній кривизні. Так, зрозумілим стає той факт, що шемшир значно ефективніше було використовувати, сидячи верхи на коні. Зворотня частина вістря не загострювалася.

Друга характерна риса шемширу – поряд з його індивідуальним клинком – є ефес, який також має певну «канонічну» форму і параметри.

Ефес шемширу простий, легкий, з хрестоподібною гардою так званого відкритого типу. Деталі ефесу інколи декоровані різьбленням чи таушуванням, але здебільшого вони прості, без при-

Рис. 2. Верхня частина шаблі у піхвах. ЛІМ, інв. № 3-341.

Рис. 3. Кільйон збільшеним планом. Добре видно техніку виконання насічки.

Рис. 4. Голівка верхів'я з вмонтованим каменем з різьбленим гербом «Побуг».

крас. Кільйони мають кулькоподібні або приплюснуті закінчення.

Саме руків'я складається з рогових чи кістяних щічок, накладених на хвостовик і скріплених заклепками.

Особливістю ефесу власне шемширу є його верхів'я (голівка). Зазвичай металева, оливкоподібної форми, голівка нахилена практично під прямим кутом до руків'я.

Піхви шемширу часто дерев'яні, обтягнені чорною шкірою. Прибор складають дві металеві обоймиці і наконечник, прикрашені в тому ж стилі, що і хрестовина.

Всі перераховані вище ознаки шаблі «шемшир» є дуже характерними, вираженими і самобутніми, а, отже, зплутати з іншими їх досить важко. І тим не менш в зброєзнавстві поширеною є практика, коли шаблі ідентифікують як «шемшир»

тільки за характерним типом іранського клинка, в той час, коли їх руків'я, гарда і голівка часто відносяться до турецького, а не перського типу.

Саме така шабля з фондів Львівського історичного музею, що має «збірний» характер, досліджена нами у цій статті (рис. 1).

Шабля, за інвентарним номером 3-341, що надійшла до Львівського історичного музею в 1940-х рр., має широке датування щодо часу виготовлення. Клинок іранської роботи кінця XVII – поч. XVIII ст.; руків'я турецького походження др. пол. XVIII ст.; камінь у голівку вмонтовано приблизно на початку XIX ст., в Польщі, для чого голівку було обрізано. Тоді ж було доповнено і змонтовано ефес (рис. 2).

Матеріал, використаний для цієї шаблі – сталь, залізо, золото, сердолик, де-

Рис. 5. Задня частина руків'я з каптурцем.

Рис. 6. Гарда та частина руків'я.

Рис. 7. Однолезовий бойовий кінець (зверху) та фактура клинка булатної сталі.

рево, шкіра; техніка обробки – куття, насічка, таушування, різьблення.

Загальна довжина шаблі – 96 см, довжина клинка – 80,9 см, ширина клинка – 3,1 см, кривизна клинка – 10,6/37 см.

Клинок односідний, без долів і ребер, без написів та малюнків, має характерний візерунок, що свідчить про високоякісний сорт булату (рис. 7): геометрія рисунку більш колінчаста, аніж струйна. Уважний огляд клинка свідчить, що попередніми власниками шаблі клинок був грубо зачищений до блиску, внаслідок чого його унікальна булатна структура була помічена лише недавно, при детальному повторному вивченні*. Ще одна «конструктивна» деталь, це нане-

сений в минулому старий інвентарний номер безпосередньо на клинок шляхом його вибивання.

Арматура ефесу залізна. Хрестовина чотириохгранна, з двома парами шипів і ромбічним розширенням посередині, прикрашена рослинним орнаментом, із золотою насічкою (рис. 6). Кільйони розширені на кінцях, фігурно обрізані, мають по чотири круглі отвори (рис. 3). Хрестовина пригвинчена до руків'я (очевидно вже при ремонті в XIX ст.). Щічки руків'я з білої кістки, на двох загвіздках. Голівка, традиційно для турецьких руків'їв краплеподібна, відігнута під прямим кутом, але із зрізаним під прямим кутом торцем. До нього пригвинчена овальна залізна рамка, прикрашена рослинним орнаментом, ташованим золотом. У рамку вставлено оранжево-червоний сердолік, на якому вирізьблено польський герб «Побуг» (рис. 4).

* Булатний візерунок хоча і не зникає внаслідок шліфування, оскільки він пронизує всю структуру металу, але по гляцевій поверхні його розглядіти і справді дуже важко.

Даним родинним гербом, відомим ще від XIV ст., користувалися понад 160 шляхетських родів на території сучасної Польщі, Литви, України та Білорусії: Конецпольські, Грабовські, Станішевські, Довнар-Запольські та інші. Цим же гербом послуговувались і Сагайдачні. На лазуровому полі герба розташована срібна підкова кінцями донизу, на якій розміщено золотий кавалерійський хрест. У клейноді над короною – мисливський собака, розвернутий в правий геральдичний бік. Цікаво, що деякі родини, в тому числі і родина Сагайдачних, користувалася варіантом «Побуга» з червоним кольором щита. На думку укладачів каталогу «1000 років української печатки...» особливості розташування і монтування інталії дозволяють використовувати її як особову печатку [1, с. 311]. Мода ж на встановлення такого роду інталій в Польщі припадає вже на початок XIX ст. Саме тоді було перемонтовано і видозмінено руків'я.

Піхви шаблі дерев'яні, обтягнуті чорною шкірою. Прибор залізний, оздоблений рельєфним золоченим рослинним орнаментом, складається з двох обоймиць з кільцями під пасові реміні (шемшир носили лезом донизу, з лівого боку на двох ремінях), і оформлений в тому ж стилі, що і гарда.

Досліджену шаблю справедливо ідентифікувати не як «шемшир», а саме як «шаблю з клинком «шемшир», оскільки, як би там не було, головним при характеристиці шаблі, на нашу думку, є усе ж таки клинок, (що в нашому випадку старіший за ефес). Утім, не враховувати турецькі й польські «модифікації» було б необ'єктивним. Адже саме такі модифікації ефесу, чим віддаленіші вони від дати виготовлення клинка (в даному випадку різниця може сягати цілих двох століть), підтверджують високу цінність булатного клинка з, по-східному мелодичною назвою – «шемшир», що ще іноді за крутий вигин називають «лев'ячий хвіст».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. 1000 років української печатки: Каталог виставки 24 травня – 15 листопада 2013 р. / Упор. Ю. К. Савчук. – К., 2013. – 504 с.
2. Аствацатурян Э. Г. Турецкое оружие в собрании Государственного Исторического музея. – СПб., 2002. – 336 с.
3. Носов К. С. Традиционное оружие Индии. – М., 2011. – 384 с.
4. Попенко В. Н. Холодное оружие. Энциклопедический словарь. – М., 1996. – 430 с.
5. Стоун Дж. К. Оружие и доспехи всех времен и народов. – М., 2008. – 714 с.
6. Уизерс Х. Дж. С. Мечи и сабли. Большая энциклопедия. – М., 2011. – 256 с.

Відомості про автора. *Панів Андрій*, науковий співробітник відділу зброї Львівського історичного музею, м. Львів, Україна.

Author's data. *Mr. Andrii Paniv*, Lviv Historical Museum, Lviv, Ukraine.

Сведения об авторе. *Панив Андрей*, научный сотрудник отдела оружия Львовского исторического музея, г. Львов, Украина.